

УДК 94(477).15:37

Іван Братусь, Юрій Смольніков
(Київ)

ПРОБЛЕМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ РОЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В НАВЧАЛЬНИХ КУРСАХ

Стаття присвячена комплексному аналізу інтеграції вкладу української діаспори в сучасну українську освіту. Особлива увага приділяється розгляду особистостей деяких авторів.

Ключові слова: освіта, українська діаспора, видавнича справа, книговидання, інформаційні технології.

Українська діаспора сьогодні виступає невичерпним джерелом для патріотичної наснаги студіюючої молоді. Відірвані від рідної землі, українські діячі часто сповідували на чужині принцип «дім, але не батьківщина». Кожна людина мала розробити в буремні часи власну особисту концепцію розвитку власного ставлення до покинутого берега материкової України. Багато хто не тільки не втратив духовний зв'язок з батьківщиною, але й став своєрідним маяком для теперішніх і майбутніх поколінь.

Сьогоднішня Україна високо цінує доробок української діаспори. Інтеграція кращого з широкого загалу зарубіжного українства в сучасність – один з найбільш перспективних напрямків науки та освіти.

Українська діаспора не лише історична минувшина – це активна складова самоусвідомлення українського етносу, що допомагає створити повну картину місця та ролі нашого народу на світовій арені. Більше того, саме діаспора допомагає більш точно розставити пріоритети сьогодення, оскільки в стражданнях гартувалися дієві рецепти не тільки виживання, але й розвитку історико-культурного доробку.

У першій чверті XXI століття Україна знов переживає буремні часи – виклик спрямований на саме існування власної держави. Виходячи з цього, можна твердити, що застарілі схеми поверхового відображення власної самобутності вже не працюють. «Шароварщина» відхопила певний сегмент, але жодних історичних перспектив вона не має. Триває пошук нових форм наповнення життєздатними ідеями, що витримали випробування часом і здатні модернізувати український поступ у відповідності до динамічних запитів часу. Безумовно, що саме освіта становить собою своєрідний трамплін в майбуття – закладені там добрі зерна через кілька років або десятиліть дадуть відповідний плід.

Ще на зорі незалежності Україна намагалася інтегрувати здобутки української діаспори у всі освітні сфери, особливо це стосувалося дисциплін гуманітарного циклу. Дуже вчасно світ побачила книжка Ореста Субтельного «Ukraine: A History» (Торонто, 1988 р.) – через кілька років вже в українському перекладі вона стане настільною книжкою сотень тисяч українських школярів і студентів. Студіююча молодь мала нагоду вперше доторкнутися до дещо суперечливого, але доволі ґрунтовного дослідження. Вже в 2006 році О. Субтельний в інтерв'ю визнав, що «Сьогодні варто переписати історію перших років незалежності. Бо стільки всього сплило на поверхню. Писати сучасну українську історію загалом дуже важко. Майже всі політичні лідери України – популісти. До людей зараз доходить лише частина правди» [4].

Але переосмислення сучасності – це справа майбутніх поколінь. Набагато ціннішим є внесок діаспори в розгортання правдивої картини минувшини. Саме закордонні дослідники мали слушну нагоду закласти підвалини справедливого місця українства в світовому просторі. Справжнім проривом на ідеологічному фронті виступили наукові розвідки Івана Огієнка, що стали доступними в навчальних курсах.

Зокрема, промовисто виглядає відданість митрополита Іларіона служінню актуалізації альтернативної концепції розвитку друкарства в Україні. На початку 90-х по інерції продовжувалася впроваджуватися вигідна проросійським силам ідея першодрукарства Івана Федорова. Цю думку поділяла з різних причин і частина діаспори. Іван Огієнко наводить аргументацію стосовно того, що «Найперші книжки, надруковані кирилицею серед усього Слов'янства, були українські, а першим друкарем українських книжок був родом німець, Швайпольт Фіоль...» [1, с. 19]. Наведена Іваном Огієнком таблиця промовисто свідчить про чільне місце українського друкованого слова:

Таблиця 1

Біблія Гутенберга	1450 р.
Чехи	1478 р.
Українці	1491 р.
Чорногорці	1493 р.
Поляки	кн. XV ст.
Білоруси	1517 р.
Серби	1533 р.
Росіяни	1564 р.
Болгари	1641 р.

Подібні кроки української діаспори мали спричинити переформатування свідомості підростаючого покоління у відповідності до високих вимог національної гідності. І справді – ці праці стали доступні українцям, вони започаткували нове слово в освоєнні історичного матеріалу.

Історія та культура часто тісно пов'язані в нашій уяві – для українців значні пласти знань нерозривно переплелися в строкату картину минувшини, вичленувати з якої суху хронічку чи естетику не виявляється в своїй масі можливим. Вища школа опинилася в центрі уваги боротьби за «розум» молоді, оскільки саме тут успішно зосереджені найбільш науково обізнаний пласт старшого покоління та найбільш динамічний та перспективний прошарок підростаючої генерації, що формуватиме «національне обличчя» через кілька років.

Завдання провідних сил суспільства сьогодні полягає як в переосмисленні здобутків минулих поколінь, так і в поточній щоденній роботі по регуляції інформаційно-технологічних процесів і, врешті, максимально ймовірному прогнозуванні зрушень в різних галузях, тим більше, що «багаторакурсність передбачає більш плюралістичний, комплексний, інтегруючий і повний підхід порівняно із традиційними підходами до історичної освіти...» [1].

Вивчення історії та культури в XXI ст. стає надзвичайно динамічним. Попри значні покращення у високотехнологічних галузях, спостерігається чимало негативних процесів, депресивність та зневіра супроводжують особистість протягом життєвого шляху. Спробуємо коротко зазначити основні важелі вивчення історико-культурного процесу сьогодення, з'ясувати коло пов'язаних з цим проблем. Враховуючи значну широту теми, ми цілком свідомо звужуємо дослідження в рамках освітянського середовища вищої школи. Це, в свою чергу, концентрує думку, але викликає застереження щодо повноти аналізу. Та освітянський аспект виступає й певною проектною площиною майбуття – через нього цілком можливо масштабувати та проектувати основні культурні зрушення в суспільстві на декілька десятиліть вперед. Прикро, але ми змушені сьогодні здебільшого констатувати ситуацію, в той час як високе покликання педагога вимагає й дієвої життєвої позиції, що зумовлює й координаційний вплив на підростаючі покоління. Сподіваємося, що це дослідження частково допоможе у визначенні пріоритетних сфер педагогічного впливу.

Життя сучасної України наповнене багатьма культурними впливами та взаємовпливами, що пов'язані з діаспорою. Суспільство поєднує в собі надзвичайно широкий спектр культурних надбань тисячоліть – релігійна, економічна та мистецька складова часто-густо не піддається узагальненню. Множать відмінності в культурному середовищі й новітні пошуки молоді, що часто перебувають за межами традиційної культури. Можливо, культурна картина й не була б настільки строката, якби не ера інформаційних перетворень, що охопила світ. Комп'ютер настільки змінює культурне середовище, що важко вже виокремити навіть національні складові в усіх процесах. Історичний процес губиться в культурних перипетіях. Глобалізована інтернаціональна спільнота поглинає українську історичну свідомість, змішує її з невластивими їй поняттями та категоріями, перетворює національні надбання в світові та навпаки. Чи варто цим пишатися? Чи варто цього боятися? Якщо за радянських часів ми пишалися будь-яким виявом уваги з боку міжнародної спільноти, то сьогодні вже прийшло певне розчарування.

Українській діаспорі стало до прикрого зрозуміло, що «світова спільнота» здебільшого переймається власними проблемами та інтересами, а «наше» знаходиться в цій великій грі на узбіччі. Та українці не опустили голову – ми сьогодні красномовно доводимо, що можемо не лише споживати «західні стандарти», але й генерувати власний культурний продукт світового, чи, принаймні, європейського рівня. Звісно, тут діють певні обмеження, та ще не можна казати про певну інтенсивність проникнення в світові культурні рівні. Останньою тезою цього підрозділу ми пропонуємо те, що се-

ред руйнівних дій глобалізації на національні культури українці зуміли згуртуватися та перетворити небезпеку й ризик у динамічну сферу новітнього самовираження. Але про це ми зазначимо більш докладно нижче.

Ми вважаємо, що освітянській спільноті варто вже відійти від споглядальної позиції та активно здійснювати власну збалансовану політику в становленні живого образу історичного минулого українського народу, невід'ємною часткою якого є життя та творчість Тараса Шевченка. Це умовне рішення має бути сформоване на рівні громадської позиції окремих людей та консолідованих спільностей; має бути скероване нагальною надати кваліфіковану допомогу в пошуці та засвоєнні правдивої інформації про чільників українського культурного процесу.

«Битва за Шевченка» – так ми умовно могли б сьогодні назвати ті події, що розгортаються в безмежному просторі Інтернету. Для нас зрозуміло, що це лише одна з ділянок, де нація відстоює свої права на гідну репрезентацію власного історичного минулого. Саме Інтернет вже сьогодні є найбільшою освітянською площадкою отримання інформації. А хто її контролюватиме – той має більші шанси зберегти власну тенденцію в осягненні доби.

Особливо варто звернути увагу в навчальному процесі на шевченкіану української діаспори. Ця потужна шевченкіана створювалася у численних країнах світу впродовж багатьох років. Характерно, що значна частина її мала вихід на дитячого читача. Назвемо лише кілька творів. Скажімо, це «Перші кривди: Оповідання з дитячих літ Кобзаря» (1925) А. Лотоцького, «Шевченкова верба» (1923) Б. Лепкого, «Селянський король» (1949) Ю. Липи, «Шлях велетня. Ілюстрована біографічна розповідь про Тараса Шевченка» (1955) Н. Лівницької-Холодної тощо. Кожний з цих творів доступний нині в Інтернеті, але їх роль в навчальному процесі важко встановити.

Знаменно, що своїми творами автори з діаспори прагнули формувати у дітей національну свідомість. Так, видавець М. Борецький у передмові до естетичної оповіді «Шлях велетня...» писав, що зображене у цьому творі подвижництво великого Кобзаря «є для нас найвищим прикладом самопізнання і безпосереднього шукання вселюдських правд, приклад найвищої національної ідейності, цілковитої самопосягати і безкомпромісності супроти ворожих Україні сил».

У контексті потоку української шевченкіани для дітей доцільно розглядати й естетичні оповіді Дмитра Чуба «Живий Шевченко», які видавалися 1947, 1963 за кордоном і 1994, 2004 рр. в київських виданнях. Сам автор родом з Полтавщини. У бурхливі роки Другої світової війни доля закинула його за межі України, пізніше він виїхав до Австралії. Як пише М. Слабошпицький, «є на тому континенті маленький український острів, без перебільшення можна сказати – створений наполегливими зусиллями таких людей, як цей чоловік... І душею всіх таких справ є він, Дмитро Нитченко, знаний ще в літературі як Дмитро Чуб (майже п'ять десятиліть тому прибрав собі цей псевдонім) [3, с. 136].

Як письменник Дмитро Чуб виступав у різних жанрах – спогади, проза, поезія і літературна критика («Від Зінькова до Мельбуерна», «Це трапилося в Австралії», «Вовчєня», «Стежки пригод» тощо). Серед його творчих набутоків чільне місце посідає і згаданий твір «Живий Шевченко». Це доволі вдала спроба показати, хоча й не масштабна, все життя великого Кобзаря. На думку вчених, «автор ніде не намагається белетризувати події, а викладає їх стисло, постійно підкреслюючи достовірність посилення на джерела» [3, с. 139].

Переходячи безпосередньо до аналізу самого есе Д. Чуба «Живий Шевченко», варто відзначити його багатоплановість і посвяту дітям. Вісімнадцять документальних новел твору розкривають різні сторони життя Кобзаря, консолідуючи при цьому увагу на головних рисах його творчості й колізіях особистої долі. Відірваність від основних архівних джерел, певна розмитість меж есе не дали змогу автору створити саме синтезований твір з художньою основою, але не завадили комплексно розташувати найвагоміший біографічний матеріал. І тут доречно дослідити ті принципи, якими керувався письменник, віднайти внутрішню логіку побудови його твору.

Використання творів діаспори відповідно приносить деякі позитивні та негативні елементи. Це стосується й творів про інших українських видатних діячів. Спробуємо коротко проаналізувати це на прикладі повісті Юрія Тиса «На світанку». Варто зупинитися на її особливостях, щоб згодом чіткіше увиразнити місце наступних творів діаспори інших письменників про вовчкіану. Оговоримо, що, перебуваючи тривалий час на еміграції, автор був позбавлений можливості використати найновіші джерела про Марко Вовчок: йому були відомі лише праці М. Грушевського, І. Франка, М. Драгоманова, О. Огоновського, В. Домницького, С. Єфремова, Ю. Бойка, І. Борщака тощо. В основному на цих матеріалах і було вперше здійснено осягання всього життєвого шляху Марко Вовчок. Як на мене, більшість зауважень Б. Мельничука слушні. До речі, про їх конкретику мовилося ще в його книзі «Канадські зустрічі» (К., 1988, с. 120-122). Скажімо, Ю. Тис не завжди користувався достеменними фактами, припускався часових зміщень розвитку подій тощо. Так, за повістю виходить, що батька Марко Вовчок, Олександра Олексійовича звали Олексою Петровичем, був він «начальником» Опанаса Маркевича, котрий завдяки цій обставині заходив до шефа додому, де й познайомився з його

донькою, своєю майбутньою дружиною. Але ж тоді, як Опанас Маркевич приїхав до Орла (1847), Олександра Вілінського вже сім років не було на світі.

Виходячи з вищенаведеного, можна дійти до висновку, що внесок української діаспора має надзвичайний потенціал інтеграції в навчальний процес. Саме найкращі доробки діаспори можуть стати новитою собою явно неоціненний сьогодні внесок в загальний освітянський масив.

Список використаних джерел та літератури:

1. Митрополит Іларіон. Перводрукований Львівський Апостол 1574 р. / Митрополит Іларіон // Науковий збірник. Українська вільна академія наук у США. – Т. 2. – 1953. – С. 19–45.

2. Страдлінг Р. Багаторакуреність у викладанні історії [Електронний ресурс] / Р. Страдлінг / [Посібник для вчителя]. – Страсбург : Видавництво Ради Європи, 2004. – 59 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.int/t/dg4/education/historyteaching/Source/Notions/Multiperspectivity/MultiperspectivityUkrainian.pdf>

3. Слабошпицький М. Наша людина в Австралії / М. Слабошпицький // Чуб Д. Живий Шевченко. – К. : Веселка, 1994. – С. 136–139.

4. Субтельний О. Ющенко наробив помилок, але в історію ввійде. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/comments-newspaper/_uschenko-narobiv-pomilok-ale-v-istoriyu-vvijde/142657?mobile=true.

5. Мельничук Б. Канадські зустрічі: Художньо-публіцистичні оповіді / Б.І. Мельничук. – К. : Рад. письменник, 1988. – 184 с.

Стаття надійшла до редколегії 13.10.2014.

Іван Братусь, Юрій Смольников

Проблеми інтерпретації ролі української діаспори в учебных курсах.

Стаття посвячена комплексному аналізу інтеграції вкладу української діаспори в сучасне українське образование. Особое внимание уделяется рассмотрению личностей некоторых авторов.

Ключевые слова: образование, украинская диаспора, издательское дело, книгоиздание, информационные технологии.

Ivan Bratus, Yuri Smolnikov

Problems of Interpretation of the Role of the Ukrainian Diaspora in Education.

The article deals with the contribution of the Ukrainian Diaspora to the development of modern Ukrainian education. Special attention is paid to the activity of such people as: metropolitan Ivan Ohienko, whose works remain topical today; historian Orest Subtelny, who wrote a very popular history of Ukraine; writer Ivan Chub, who was writing in various genres, and other major figures in the Ukrainian Diaspora who made significant contribution to the development of the Ukrainian education system. The article shows that new methods of teaching facilitate the integration of educational achievements of the Ukrainian Diaspora to the overall education process. The author concludes that the educational problem exists not because students do not want to study according to old standards, but because they cannot perceive stiff forms of teaching.

Key words: education, teaching methods, the Ukrainian Diaspora, publishing, information technologies.